

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

№ 19 (206) ЖОВТЕНЬ

2010

2010 жовтень № 19 (206)

ВІСНИК
ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Заснований у лютому 1997 року (27)
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено
до переліку наукових фахових видань України
(історичні науки)
Постанова президії ВАК України від 14.10.09 №1-05/4

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол №11 від 28 травня 2010 року)

Виходить двічі на місяць

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор Курило В. С.

Заступники головного редактора –

доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**,

доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**

Випускаючі редактори –

доктор історичних наук, професор **Бурьян М. С.**,

доктор медичних наук, професор **Виноградов О. А.**,

доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.**,

доктор педагогічних наук, професор **Горошкіна О. М.**,

доктор сільськогосподарських наук, професор **Конопля М. І.**,

доктор філологічних наук, професор **Синельникова Л. М.**,

доктор філологічних наук, професор **Ужченко В. Д.**

Редакційна колегія серії «Історичні науки»:

Члени редакційної колегії:

Головний редактор –
Бурьян М. С., доктор
історичних наук, професор
Заступник

головного редактора –

Грицьких І. В.,

кандидат історичних наук,
доцент

Відповідальний

секретар –

Савенков В. В.,

кандидат історичних наук,
доцент

Борисова О. В., доктор історичних наук, професор

Віднянський С. В., доктор історичних наук, професор

Гончар Б. М., доктор історичних наук, професор

Дьомін О. Б., доктор історичних наук, професор

Качараба С. П., доктор історичних наук, професор

Климов А. О., кандидат історичних наук, професор

Михальський І. С., доктор історичних наук, професор

Подаляк Н. Г., доктор історичних наук, професор

Посохов С. И., доктор історичних наук, професор

Ресніт О. П., доктор історичних наук, професор

Рубель В. А., доктор історичних наук, доцент

Савенкова І. Ю., кандидат історичних наук, доцент

Фісанов В. П., доктор історичних наук, професор

Хазанов А. М., доктор історичних наук, професор

РЕДАКЦІЙНІ ВИМОГИ до технічного оформлення статей

Редколегія «Вісника» приймає статті обсягом 4 – 5 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, правє й лівє) — 3,8 см; верхній колонтитул — 1,25 см, нижній — 3,2 см.

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***) , 2010.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний). Ініціали і прізвище автора вказуються в лівому верхньому кутку (через рядок від УДК) з відступом 1,5 см (відступ першого рядка), шрифт жирний. Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела подаються в квадратних дужках після цитати. Перша цифра — номер джерела в списку літератури, який додається до статті, друга — номер сторінки, наприклад: [1, с. 21] або [1, с. 21; 2, с. 13–14]. Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після слова „Література” або після слів „Література і примітки” (без двокрапки) у порядку цитування й оформляються відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацем; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Статтю закінчують 3 анотації обсягом 3 – 4 рядків українською, російською та англійською мовами із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3 – 5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу, кафедри; домашня адреса; номери телефонів (службовий, домашній, мобільний).

Наукове видання

ВІСНИК

Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(історичні науки)

Відповідальний за випуск:

д-р і. н., проф. Бурьян М. С.,
к. і. н. Савенков В. В.,
к. і. н. Савенкова І. Ю.

Здано до склад. 26.04.2010 р. Підп. до друку 25.05.2010 р.
Формат 60×84 1/8. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 37,2. Наклад 200 прим. Зам. № 95.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Тел. / факс: (0642) 58-03-20

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3459 від 09.04.2009 р.

ЗМІСТ

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

1. **Волкова Є. С., Набока О. В.** Переговори М. М. Муравйова з Мухамедом Алі та їх значення у врегулюванні турецько-египетського конфлікту 1832–1833 рр.5
2. **Гончаренко А. В.** Східне питання та британсько-російські відносини (грудень 1876 – квітень 1877 рр.).....14
3. **Гончаренко Л. Л. О.** Бісмарк та колоніальний рух в Німеччині в 1873–1882 рр.26
4. **Грицких Д. В.** Політика Великобританії в отношении Китаю и деятельность эмиссаров Дж. Пальмерстона, 1838–1840 гг.39
5. **Ладига О. І.** Військово-стратегічне значення битв радянських армій проти фінських військ у червні-липні 1941 р.46
6. **Личко С. О.** Вільгельм II та німецька колоніальна політика в Південній Африці у 1890–1896 рр.66
7. **Панченко Г. Ю.** Ідеї "єдиної Європи" в роботах німецьких та французьких просвітителів і політичних діячів XIX–XX ст.74
8. **Погорелова І. С.** Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку.....80
9. **Русakov К. А.** Война за Баварское наследство – последний конфликт Старой Европы.....90
10. **Савенкова И. Ю.** Джозайя Чайльд (1630–1699) как идеолог британской экспансии в Индии.....95
11. **Саранов С. В.** Історична еволюція алжирської політики Франції, 1564–1829 рр.....109
12. **Седнев С. С.** Начало "эры Пальмерстона" во внешней политике Великобритании, 1830–1833 гг.120
13. **Харьковский Р. Г.** Політика Франции на Ближнем Востоке, 1814–1830 гг.129
14. **Ширяев М. В., Зуєва А. О.** Позиція США щодо обговорення "Сирійського питання" на Паризькій мирній конференції (січень–вересень 1919 р.).....136
15. **Шлеймович М. Й.** Місце ООН в російській концепції боротьби з міжнародним тероризмом (28 червня 2000 – 11 вересня 2001 р.)...144

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

16. **Буканов Г. М.** Дослідження ліберальної течії національного руху у процесі державотворення на Україні на початку XX ст.....157
17. **Гаухман М. В.** Російська національна політика щодо єврейського питання в Правобережній Україні (1905–1914 рр.).....166

18. **Калініченко В. В.** Система селянського громадського управління в доколгоспному селі Наддніпрянської України: структура та механізми функціонування (1917–1930 рр.).....178
19. **Ладига Л. І.** Національне питання в Україні у програмах партій та роботах громадських діячів (90-х рр. XIX ст. – 20-х рр. XX ст.).....186
20. **Мацко Н. С.** Імперські військові формування на Правобережній Україні та пов'язані з ними повинності (кінець XVIII – перша половина XIX ст.).....195
21. **Муц О. І.** Радянофільська періодика Західної України міжвоєнного періоду і тенденції висвітлення культурно-освітнього розвитку.....204
22. **Скіба В. М.** Визначення параметрів впливу алано-сарматських та тюрко-болгарських племен на етногенезу слов'ян Дніпровського лівобережжя в період Раннього Середньовіччя.....216
23. **Фірсов О. В.** Порівняльний аналіз військово-політичної діяльності гетьманів П. Сагайдачного та Б. Хмельницького.....222
24. **Чортенко А. М.** Політизація студентства Наддніпрянської України наприкінці XIX – на початку XX ст. (причини, суть, наслідки).....230
25. **Чумак М. М.** Етнічний склад купецтва Лівобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.....239

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

26. **Анікєєв Д. О.** Аналіз астрономічного жанру арабської географічної писемної традиції як початкового етапу накопичення знань про кочові людності Південно-Східної та Центральної Європи.....245
 27. **Богданова Т. Г.** Радянська та російська історіографія англо-американських відносин на Далекому Сході наприкінці XIX – на початку XX ст.....255
 28. **Звагельський В. Б.** Каяла у "Слові о полку Ігоревім" (До 825-річчя геніального твору).....261
 29. **Ласкавий Д. В.** Історіографія міжнародної боротьби за нафту у Персії та Месопотамії у 1918–1928 рр.274
 30. **Савенков В. В.** Британські парламентські папери 30-х рр. XIX ст. як джерело з історії розвитку транс-близькосхідних комунікацій Великобританії.....284
 31. **Саидов З. А.** Биографические сведения об участниках первых походов Халифата на Восточный Кавказ.....298
 32. **Ткаченко В. В.** Роль товариства "Просвіта" й наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові у розвитку вітчизняної науки та освіти.....304
- Відомості про авторів.....318**

УДК 930.25 (420) «183»

В. В. Савенков

**БРИТАНСЬКІ ПАРЛАМЕНТСЬКІ ПАПЕРИ 30-Х РР. ХІХ СТ. ЯК
ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТРАНС-БЛИЗЬКОСХІДНИХ
КОМУНІКАЦІЙ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ.**

Вивчення комплексу проблем, пов'язаних з формуванням та функціонуванням транснаціональної системи транспортних коридорів є досить актуальним для сучасної України, яка, з одного боку, має дуже вигідне геополітичне становище як транзитна країна, а з іншого – енергозалежну економіку. За таких умов необхідність забезпечення ефективної реалізації найкращого у Європі транзитного потенціалу нашої країни – її вигідного географічного положення, потужної транспортної системи та інфраструктури, наявного наукового й освітнього середовища – має спонукати фахівців до виробки в цьому питанні зваженого політичного курсу на основі балансу інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів транспортних послуг.

У загальному контексті визначення найбільш ефективного способу використання транзитного потенціалу України, як невід'ємної ланки сполучення між Сходом та Заходом, досить актуальним уявляється здійснення історичного аналізу деяких аспектів розвитку транспортних комунікацій Великобританії, яка свого часу не тільки отримала статус "світового перевізника", але й не маючи ані значних природних ресурсів, ані могутньої армії, спираючись лише на панівне становище на міжнародних морських комунікаціях, змогла створити величезну східну імперію, яка дала англійцям можливість утримувати провідні позиції у світовій економіці майже до кінця ХІХ ст. Разом з тим, з'ясування справжніх мотивів, які спонукали представників британського істеблішменту – членів кабінету міністрів, депутатів парламенту, керівництва Ост-Індської та інших привілейованих компаній – до прийняття того чи іншого рішення у справі розбудови мережі східних комунікацій, а також різних аспектів боротьби, яка передувала прийняттю таких рішень, неминуче спонукає фахівців до виявлення нових та ретельного аналізу вже існуючих джерел зі вказаної проблеми. Дана стаття присвячена аналізу британських парламентських паперів (British Parliamentary Papers) 30-х рр. ХІХ ст. як джерела з історії розвитку транс-близькосхідних комунікацій Великобританії.

Хронологічні межі статті обрані не випадково, адже саме у вказане десятиліття відбулась якісна зміна британської політики щодо транс-близькосхідного сполучення з басейном Індійського океану. Якщо на початку 30-х рр. розвиток нових шляхів на Схід, який на той час вже перетворився на одну з найбільш нагальних проблем подальшого

розвитку Британської імперії, цілком був справою приватних осіб, позбавлених урядової підтримки (вперше згадану проблему було поставлено на порядок денний парламенту лише у 1832 р.), то вже наприкінці десятиліття, внаслідок низки суттєвих змін, які відбулися як у Сполученому королівстві, так і за його межами, Уайтхолл офіційно прийняв на себе відповідальність за майбутнє англо-індійських комунікацій (мається на увазі санкціонування британським урядом захоплення Адена англо-індійськими військами у січні 1839 р., укладення у травні угоди з Францією, яка мала забезпечити якнайшвидший безперешкодний транзит англо-індійської пошти та пасажирів територією цих країн, і, нарешті, офіційне затвердження у липні цього ж року міжвідомчого пакету документів, відомого, як "Інструкції зі встановлення щомісячного сполучення з Індією". – *В.С.*)
Всі ці кроки отримали належне відображення у парламентських паперах.

У широкому розумінні поняття "парламентські папери" охоплює широке коло документів, яке має відношення до діяльності обох палат вищого законодавчого органу Великобританії, у тому числі – публікації протоколів, результатів голосувань, інформаційних дайджестів та повних стенограм парламентських дебатів (*Journals, Votes, Proceedings and Debates of the Houses*), численні парламентські акти (*Public, General, Local and Private Acts*) та ін. Однак у більш вузькому розумінні британські парламентські папери – це різноманітні добірки дипломатичних, статистичних та інших матеріалів, проектів законів (біллів), які готувались урядом або різними парламентським комітетами для подання на розгляд та ухвалення депутатів, ознайомлюючи останніх з нагальними проблемами розвитку країни. Через відповідний колір обкладинки більшості томів, що випускалися протягом ХІХ ст., такі добірки отримали загальновідому назву "Сині книги" (втім, ця назва не завжди відповідає дійсності – до парламентських паперів відносять також і "Білі книги", які доводили до відома депутатів основні здобутки політики уряду. – *В.С.*)
Саме на цій групі документів ми й зосередимось.

Зважаючи на те, що парламентські папери є однією з найбільш численних та інформативних категорій джерел з історії Великобританії – лише протягом ХІХ ст. на розгляд британського парламенту було подано більш ніж 79 тис. документів, які містять відомості про політичний, економічний, культурний розвиток країни, – не є дивним те, що час від часу дослідники вдавалися до спроб систематизації цієї величезної групи джерел. Так, досить цінна інформація для історика, який збирається вивчати парламентські папери, міститься в каталогах та путівниках, укладених П. Коктоном, Е. Севером, Г. Фордом, П. Фордом, Дж. Хенсардом, Е. Ді.Рома, Дж. Розенталем, а також у 8 та 9 томах багатотомної збірки "Англійські історичні документи" (вийшла під загальною редакцією професора Брістольського університету Д. Дугласа. – *В. С.*), які охоплюють, відповідно, періоди з 1783 по 1832 та з 1833 по 1874 рр. [1]. Однак, ці праці становлять собою, переважно, більш-менш

повні переліки або тематичні збірки британських парламентських паперів, у той час, як будь-який аналіз останніх як джерела з тих чи інших аспектів британської історії, у них відсутній. Певним винятком у цьому відношенні можна вважати працю маститого кембриджського історика Гарольда Темперлі (1879–1939), створену ним у співавторстві з професором Лондонського університету Ліліан Пенсон (1896–1963) "Сто років дипломатичних "синіх книг", 1814–1914", яка вперше вийшла друком у 1938 р. [2]. Аналітична частина книги присвячена, насамперед, дослідженню політики різних британських кабінетів щодо підготовки та видання "синіх книг", які стосувалися зовнішньої політики країни [2, с.56–58]. Що ж до парламентських паперів зі вказаної проблематики, то навіть ті з не багатьох дослідників історії транс-близькосхідних комунікацій, хто використовував цю категорію джерел, не потрудилися надати їй скільки-небудь ґрунтовного аналізу [3]. В українській історіографії згадана проблема також не порушувалася, що спонукає нас розпочати зі стислої загальної характеристики цієї категорії джерел з історії Великобританії.

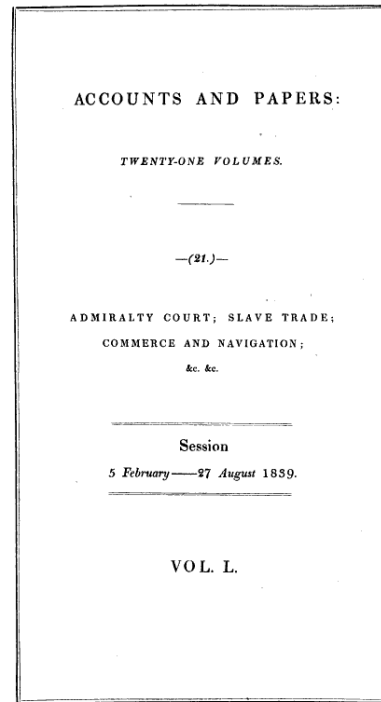
Парламентські папери досліджуваного періоду, що надходили до палати громад британського парламенту, за походженням та призначенням можна умовно розділити на п'ять категорій:

– біллі (Bills, Public), які становили собою законопроекти, що подавалися на розгляд та ухвалення парламенту [4].

– звіти Спеціальних комітетів (Reports of Select Committees). Згадані комітети, що складались з певної кількості членів парламенту, за призначенням могли поділятися на Постійні комітети (Standing Committees), які призначалися на весь термін дії парламенту того чи іншого скликання, як правило, для розгляду та обговорення різного роду біллів, та, власне, Спеціальних комітетів (Select Committees), термін дії яких обмежувався, здебільшого, періодом розслідування та дослідження сучасного стану та можливих шляхів розв'язання тієї чи іншої нагальної проблеми, яка поставала перед депутатами (цей період, як правило, не перевищував тривалості однієї парламентської сесії. – *В.С.*).

– звіти (рахунки) та документи (Accounts and Papers). Звіти цієї категорії містили значну кількість статистичної інформації, яка походила, насамперед, з Міністерства фінансів, Міністерства торгівлі, Військового міністерства та Адміралтейства. Що ж до документів, то це могли бути донесення від британських послів, дипломатичних, військових представників у інших країнах, діячів колоніальної адміністрації, комерційні та навігаційні звіти, різноманітні статистичні огляди та витяги (у тому числі – й стосовно британських колоній та заморських володінь. – *В. С.*), дані переписів, а також договори різного характеру, укладені британським урядом з іноземними державами. Як бачимо, до цієї категорії входять також і деякі різновиди "Білих книг", які у досліджуваний період ще не публікувались окремо.

– звіти королівських комісій, уповноважених та інспекторів (Reports from Royal Commissions, Commissioners and Inspectors). До цієї групи відносились документальні результати діяльності спеціальних комісій та окремих уповноважених, які призначалися Короною для розслідування тих чи інших соціальних проблем, з'ясування обставин та причин їх виникнення та підготовки відповідних засобів вирішення. Цікаво, що на відміну, наприклад, від Спеціальних комітетів, члени комісій не обов'язково мали бути членами парламенту, але неодмінно – висококласними фахівцями з досліджуваної проблеми; їх діяльність оплачувалась з фондів відповідного міністерства чи відомства.

1839.

– офіційні урядові документи (Command Papers). Як правило, це доповіді спеціальних комісій, меморандуми та офіційні заяви про політику уряду, "королівські укази в раді" (Orders in Council), різноманітні постанови міністерств та відомств. Їхня назва походить від "command" – наказ, повеління корони, оскільки із самого початку урядові документи подавались до парламенту за повелінням монарха. Документи цієї категорії могли публікуватися у тематичних збірках разом з паперами двох попередніх категорій, залежно від того, документ якого характеру уряд вирішив за потрібне передати до парламенту, зберігаючи, однак, одну характерну відмінність від останніх – їхні номери завжди подавались у квадратних дужках. З 1870 р. перед номерами паперів цієї категорії почали ставити префікс "C" (з 1900 р. – "Cd", а з 1919 р. – "Cmd") – "Command".

Деякі з парламентських паперів, особливо – значні за обсягом, видавались окремо, однак переважна більшість у кінці сесії комплектувалася у тематичні томи із зазначенням на титульній сторінці категорії паперів, що в ньому містяться, короткого переліку тем, яким ці папери присвячені, граничних дат поточної парламентської сесії, номера тому та загальної кількості томів у серії. Самі ж парламентські документи мали на титульній сторінці, окрім назви, дату подання до

парламентської канцелярії, іноді – ім'я автора (укладача), а також ідентифікаційний номер. Заслуговує на увагу те, що всередині томів не існує наскрізної нумерації сторінок – за наявності змісту зі вказуванням граничних сторінок документів, кожен з останніх, між тим, має власну нумерацію. Більш того, всередині навіть одного документу окремі його розділи, наприклад, Report of the Committee, Minutes of Evidence, Appendix, можуть мати власну пагінацію. Останнє значно утруднює роботу дослідника, змушуючи його вказувати у посиланнях не тільки номер тому та документу, але й назву розділу.

Нумерація паперів, що належать до перших чотирьох категорій, розпочиналася з відкриття кожної парламентської сесії та велася у порядку надходження документів кожного типу до канцелярії парламенту (у зв'язку з чим протягом одного календарного року до парламенту могли надходити дві добірки документів з однаковими номерами, як це було, наприклад, під час сесій 1837 та 1837–1838 рр. – *В.С.*). Винятком у цьому відношенні є лише офіційні урядові документи – порядок їх нумерації не залежав від парламентських сесій, а був наскрізним упродовж усієї серії публікації. Офіційні урядові документи досліджуваного періоду відносяться до першої серії, яка охоплювала 1833–1869 рр., та папери за №№1–4222 (у цій серії номери не завжди вказувались на титульному аркуші документу, що робить необхідним використання каталогів. – *В. С.*).

Що ж до паперів, які подавалися до палати лордів, то їх зміст, як правило, дублював папери нижньої палати британського парламенту. Так, наприклад, добірка кореспонденції стосовно захоплення англійцями Адену відклалася під час сесії 1839 р. у палаті громад за №268, а ідентична до неї у палаті лордів – за №96. При цьому папери палати лордів мали власну нумерацію та комплектувались у томи в порядку надходження до канцелярії палати, як правило, незалежно від характеру документів, що до них входили. Втім, більшість дослідників використовує саме документи нижньої палати, оскільки, по-перше, не всі вони дублювались для подання лордам, а по-друге, деякі папери палати громад, як, наприклад, звіти спеціальних комітетів, містили рекомендації з розв'язання того чи іншого питання, які ця палата, що в досліджуваний період (особливо – після реформи 1832 р. – *В. С.*) мала більше повноважень у законотворчій діяльності, нерідко використовувала, як керівництво до дії. Тому, аналізуючи парламентські папери з досліджуваної проблеми, ми, за можливістю, будемо вказувати на дублюючі номери паперів верхньої палати парламенту, однак головну увагу приділимо аналізу документів палати громад.

Вперше проблему забезпечення швидкого регулярного сполучення між Великобританією та басейном Індійського океану було поставлено на порядок денний британського парламенту 27 січня 1832 р., коли палата громад санкціонувала призначення Спеціального комітету під головуванням президента Контрольної палати зі справ Індії (Індія-

борд) сера Чарльза Гранта (1778–1866). Комітет мав на меті вивчення "існуючого стану справ Ост-Індської компанії (ОІК), а також стану торгівлі між Великобританією, Ост-Індією та Китаєм" [5]. Серед широкого кола аспектів діяльності ОІК, яке мав дослідити Комітет, належне місце займала проблема пароплавного сполучення з Індією. Згадана проблема не випадково пов'язувалась із станом справ ОІК, адже на той час усі питання англо-індійського сполучення знаходились під контролем цієї компанії. Обсяги ж згаданої торгівлі, а головне – її швидкість (перевезення вантажів та пасажирів здійснювалось вітрильними суднами навколо Африканського континенту; подорож лише в одному напрямку могла займати від 4 до 6 і навіть 8 місяців. – *B. C.*) усе менше задовольняла "аутсайдерів", "сторонніх" – непривілейованих представників фритредерського руху, який широко розгорнувся у Великобританії на хвилі промислової революції.

У якості головних засобів до швидкого та ефективного опанування дуже перспективних ринків збуту та джерел дешевої сировини, що знаходилися у багатих країнах Сходу, ці ініціативні підприємці розглядали по-перше, використання нового транспортного засобу – пароплава, а по-друге – розвиток більш коротких та зручних шляхів до басейну Індійського океану, звідки можна було б розгортати подальшу торговельну діяльність у багатьох напрямках – до Західної Африки, п-ву Індостан, Індонезії, Індокитаю, далі – до Китаю та Японії, і, нарешті – до Австралії та Нової Зеландії, на території яких швидко зростала кількість англійських переселенських колоній. Найбільші перспективи для застосування на практиці другого засобу мав регіон Близького Сходу, де з давніх часів існували найкоротші водні та караванні шляхи, що поєднували багаті східні країни з Європою.

Матеріали другого тому шеститомного звіту (№. 735–II), який Спеціальний комітет подав на розгляд парламентарів 16 серпня 1832 р., можна вважати одним з найінформативніших джерел з історії перших спроб англійців пришвидшити сполучення зі своїми східними володіннями [6, с.675–766]. Комітетом було зібрано докладні відомості, які було отримано зі свідчень безпосередніх учасників досліджуваного процесу – чиновників ОІК в Індії, дипломатичних та консульських агентів, ініціативних представників англійських комерційних громад в Індії (англо-індійців), які об'єднали свої зусилля в рамках так званих "парових комітетів", нарешті, поодиноких приватних підприємців, що зробили спробу випробувати долю у нелегкій та недешевій справі розбудови нових шляхів на Схід.

Так, у звіті остаточно було доведено, що старий маршрут навколо Африки не відповідає поставленій меті навіть за умов використання пароплава [6, с.494–495]. Депутати також отримали відомості про недостатній стан вивченості та облаштованості одного з альтернативних шляхів – через Червоне море і Єгипет, та майже повну відсутність інформації про інший перспективний маршрут – через Сирію,

Месопотамію та Перську затоку [6, с.753–758]. Документи, що містяться у цьому томі, проливають певне світло й на позицію керівництва ОІК щодо згаданих вище зусиль англо-індійців – варто згадати, насамперед, депешу Ради Директорів від 14 березня 1832 р., адресовану губернатору Бомбея серу Джону Малькольму (1769–1833) із заборонаю на проведення будь-яких витратних навігаційних експериментів з використанням пароплавів [6, с.759]. Остання, до речі, й сприяла значною мірою винесенню проблеми англо-індійського сполучення на розгляд парламентарів. Незважаючи на те, що недостатність інформації про недоліки та позитивні якості кожного зі згаданих маршрутів не дозволила членам Спеціального комітету надати будь-які конкретні рекомендації відносно майбутніх перспектив англо-індійського пароплавного сполучення, ці перспективи вже не залишались поза увагою парламентарів.

Суттєві зміни, які відбулися як всередині Сполученого королівства (парламентська реформа 1832 р., остаточна ліквідація монополії ОІК у 1833 р.) та за його межами (катастрофічне загострення Східного питання у 1831–1833 рр., що мало наслідком встановлення контролю про-французьки налаштованого єгипетського правителя Мухамеда Алі над територіями, якими проходили обидва альтернативні маршрути англійців, а згодом – й небачене посилення російських позицій в Османській імперії внаслідок підписання Ункяр-Іскелесійської угоди 1833 р.) знову спонукали депутатів до проведення відповідних досліджень. Спроби британських правлячих кіл не допустити зімкнення російської та французької сфер впливу на Близькому Сході, яке закрило б для англійців найкоротший шлях до Індії, вже наступного, 1834 р., знайшли своє відображення у матеріалах першого окремого тому парламентських паперів, присвяченого проблемі англо-індійського сполучення. Комітет, знову очолений Ч. Грантом, у складі 35 провідних фахівців з геодезії, гідрографії, морської та військової справи був призначений 3 червня, та вже через півтори місяці напруженої роботи спромігся подати досить вичерпний звіт про тодішній стан розвитку нових шляхів сполучення зі Сходом [7].

Цінність звіту підвищувалась тим, що головними свідками, які відповідали на довгі списки запитань (queries), складених членами комітету, були найдосвідченіші фахівці, які нещодавно здійснили дослідницькі місії тим чи іншим альтернативним маршрутом (а деякі, як, наприклад, капітан британської королівської артилерії Ф. Р. Чесні – й обома) [8]. Аналіз свідчень цих фахівців доводить наявність суттєвого розходження думок та поглядів серед керівництва ОІК, Контрольної палати зі справ Індії, Адміралтейства, інших департаментів уряду, а також представників приватних підприємств та компаній щодо лінії найкоротшого сполучення з Індією, яка підлягала негайному пріоритетному розвитку [Див., напр.: 7, Report of the Committee, с.3–4; Minutes of Evidence, с.7–8, с.152–164, 208–232; Appendix 2, с.1–13].

Серед представників правлячих кіл можна чітко простежити два напрямки – економічний, прибічники якого віддавали перевагу розвитку вже добре вивченого та випробуваного єгипетського маршруту, як найзручнішого шляху англо-індійського торговельного обміну, та стратегічний, адепти якого підкреслювали важливість створення оборонного бар'єру проти завойовницьких намірів стосовно тієї ж Індії з боку єгипетського паші та російського царя через розвиток месопотамської лінії сполучення. Значний інтерес становить підсумковий звіт комітету, який завдавав суттєвого впливу на подальший розвиток транс-близькосхідних комунікацій Великобританії протягом кількох наступних років: з невеличкою перевагою переміг стратегічний напрямок, і парламенту було рекомендовано надати пріоритетного розвитку месопотамському (євфратському) маршруту, навіть незважаючи на значно менший ступінь його вивченості. Цікаво, що одним з головних винуватців у прийнятті цього помилкового, як згодом з'ясувалося, рішення був Ф. Р. Чесні, який під час дослідження Месопотамської долини зіткнувся зі значними труднощами, але приховав це від представників комітету [9]. Зважаючи на напружену міжнародну обстановку на Близькому Сході, парламент 4 серпня 1834 р. затвердив не тільки звіт, але й необхідну для проведення досліджень суму – 20 тис. ф. ст. [10].

Хід експедиції з дослідження євфратського маршруту, яка тривала з лютого 1835 р. по січень 1837 р. та була пов'язана з численними труднощами, затримками та людськими жертвами, досить повно можна відновити, спираючись на матеріали парламентських паперів сесій 1837 та 1837–1838 рр., які містять, окрім іншого, поточне листування керівника експедиції Ф. Р. Чесні з представниками Контрольної палати зі справ Індії, під юрисдикцією якої ця експедиція здійснювалась [11; 12]. З характеру листування можна зробити висновок, що, попри важливість стратегічної компоненти експедиції, керівництво Індія-борд було зацікавлено, насамперед, у забезпеченні швидкого транзиту пошти та пасажирів новим маршрутом [11, с. 266–270].

Повний провал Євфратської експедиції у всіх відношеннях (достатньо згадати, що Чесні не зміг зробити жодного повноцінного рейсу новим маршрутом, втративши при цьому один з двох експедиційних пароплавів та більшість особового складу) спричинив призначення парламентом 10 червня 1837 р. Спеціального комітету, який мав на меті перегляд пріоритетів у справі англо-індійського сполучення. Мета роботи комітету, заявлена у звіті, поданому до парламенту 15 липня – "...дослідження кращих засобів встановлення парового сполучення з Індією шляхом через Червоне море.", недвозначно свідчить про характер цієї зміни [13, Report of the Committee, с.iii]. На основі ретельного вивчення досвіду, отриманого ентузіастами єгипетського варіанту шляху, члени комітету одностайно рекомендували "...проявлення безперервної та пильної уваги з боку уряду та ОІК до

цього маршруту" [13, Report of the Committee, с.iii]. Згадану рекомендацію було прийнято у повному обсязі та у найближчі роки втілено у життя. Протягом 1837–1838 рр. зусиллями ОІК, Контрольної палати зі справ Індії, Адміралтейства та Поштового міністерства маршрут Лондон–Олександрія–Суец–Бомбей–Калькутта було перетворено на регулярну лінію транспортування пошти, пасажирів та невеликих партій товарів.

Однак розвиток регулярного сполучення виявив суттєві недоліки нового маршруту, які потребували якнайскорішого вирішення. Розв'язання головної проблеми на європейському відрізку єгипетського маршруту в Індію – забезпечення якнайшвидшого транзиту британської пошти та пасажирів територією Континентальної Європи – було забезпечено шляхом укладення 10 травня 1839 р. Поштової конвенції із Францією. Аналіз цього документу, розміщеного майже одночасно у відповідній добірці "Звітів та паперів" (як слушно зауважив Г. Темперлі, Пальмерстон дуже часто використовував широку публікацію документів, вигідних для Великобританії, для укріплення власної популярності у парламенті та суспільстві), дозволяє констатувати, що англійці отримали, окрім іншого, швидкий канал передачі дипломатичної пошти – умови Конвенції передбачали її перевезення територією Франції без огляду [14, с.86–87].

Парламентські папери тієї ж сесії містять відомості й про вирішення однієї з найбільших проблем на східному відрізку єгипетського маршруту – забезпечення ґрунтовної "станції на півшляху", необхідність якої була викликана недосконалістю тодішніх пароплавів, що були неспроможні подолати відстань від Бомбея до Суеца без дозаправлення вугіллям. Пошук такої станції англійці вели ще з початку 30-х рр. ХІХ ст., поки не звернули увагу на Аден. Географічне розташування, здоровий клімат, наявність прісної води та можливість фортифікації від нападів з континенту у сукупності вирішили долю цього порту. Весь розвиток подій, починаючи з інциденту з індійським вітрильним судном "Дурія Даулят" у січні 1837 р., і завершуючи захопленням Адена силами англо-індійського десанту 16 січня 1839 р., було доведено до відома парламенту лише 15 травня того ж року [15]. Таку затримку в публікації паперів з дуже важливого питання легко можна пояснити – Пальмерстон, керуючись своєю логікою, не поспішав з оприлюдненням документів, які могли б завдати шкоди міжнародному становищу Великобританії, особливо – зважаючи на і без того досить напружені стосунки з Францією на Близькому Сході, що склалися через чергове загострення турецько-єгипетської кризи.

Усунення основних перешкод до встановлення регулярного англо-індійського сполучення єгипетським маршрутом дало британському уряду можливість певною мірою конституювати нову лінію імперських комунікацій. 3 липня 1839 р. Рада директорів ОІК, за узгодженням із Міністерством фінансів, Адміралтейством та Поштовим

міністерством направила Верховному уряду Індії "Перелік інструкцій зі встановлення щомісячного сполучення з Індією" [16]. Аналіз цього документу, який було оприлюднено через 2 тижні, переконливо доводить, що його цілком можна вважати підсумковим кроком на шляху до офіційного встановлення швидкого та постійного сполучення з Індією маршрутом через Єгипет та Червоне море. Згадані "Інструкції", засновані, здебільшого, на умовах англо-французької Поштової конвенції від 10 травня, передбачали щомісячну відправку пошти та пасажирів з обох кінцевих станцій нового маршруту (Лондон та Бомбей. – *В. С.*), встановлювали жорсткий розклад рейсів, який мав підтримуватись у всіх основних його пунктах, а також визначали фіксовані норми сплати за проїзд пасажирів та перевезення вантажів і пошти [16, с.204–205, 207, 211].

Відзначимо, що навіть переконавшись у непридатності транс-месопотамського маршруту для потреб швидкого англо-індійського сполучення, у Лондоні продовжували проявляти пильну увагу до цього району (передусім, – з міркувань забезпеченні безпеки індійських кордонів від зазіхань Росії. – *В.С.*), підтвердженням чого можуть бути численні добірки документів, які подавалися на розгляд депутатів та містили у собі донесення британських агентів про політичну ситуацію у Персії, Месопотамії (маються на увазі Басорський, Багдадський та Мосульський вілайети Османської імперії. – *В.С.*) та Афганістані [17]. Однак головним імперським шляхом для англійців все ж залишився транс-єгипетський маршрут – до володіння ним вони не могли допустити жодну з інших європейських країн. Ця обставина й визначала британську політику на Близькому Сході протягом решти ХІХ ст.

Отже, аналіз парламентських паперів дозволяє не тільки виявити ступінь поінформованості британських парламентарів про стан розвитку нових шляхів англо-індійського сполучення та з'ясувати найбільш проблемні, на їх точку зору, питання цього розвитку (про це свідчить, окрім іншого, характер переліків запитань (*Queries*), що їх складали члени спеціальних комітетів), але й виділити основні етапи британської політики щодо розвитку транс-близькосхідних комунікацій у 30-х рр. ХІХ ст. Завершення 1833 р. першого – підготовчого – етапу, під час якого проблема забезпечення швидкого та безпечного англо-індійського сполучення через територію Близького Сходу ще не набула окремого значення у зовнішній політиці правлячих кіл Великобританії, було позначено вилученням згаданої проблеми з виключної компетенції ОІК та постановкою на порядок денний парламенту без прийняття будь-яких конкретних рекомендацій щодо її розв'язання.

Змістом другого (1833–1834 рр.) етапу були запекла боротьба у парламенті щодо визначення пріоритетного шляху удосконалення англо-індійського сполучення та прийняття, під впливом зовнішньополітичних обставин, рішення про надання першочергового розвитку Євфратському (транс-месопотамському) маршруту – який мав тимчасову важливість у

стратегічному відношенні, але був абсолютно безглуздим у довгостроковій перспективі підтримання та розвитку другої (Східної) Британської імперії.

Проведення відповідних досліджень та усвідомлення помилковості прийнятого рішення зайняло майже три роки (1834–1837), та позначило собою завершення третього етапу комунікаційної політики Великобританії, наслідком чого було надання транс-єгипетському маршруту статусу пріоритетного шляху англо-індійського сполучення.

Нарешті, на четвертому етапі (1837–1839 рр.), переконавшись у вірності обраного курсу, британські правлячі кола опікувались не лише необхідністю всебічного розвитку нової лінії сполучень зі Сходом, яка мала поєднати усі їх володіння у цьому регіоні Земної кулі, але й наданням цій лінії, за можливістю, офіційного статусу.

Незважаючи на те, що парламентські папери дозволяють досить повно відтворити зміст кожного із зазначених вище етапів, не викликає жодних сумнівів те, що найбільш цілісну картину еволюції британської політики щодо нових шляхів на Схід можна отримати лише за умов опрацювання матеріалів парламентських паперів у комплексі з іншими категоріями джерел – стенограмами парламентських дебатів (Hansard's Parliamentary Debates), Зводом законів Сполученого королівства (The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland), збірками дипломатичних документів (British and Foreign State Papers), матеріалами тогочасної преси, памфлетами, мемуарами, листуванням провідних державних, політичних та громадських діячів Великобританії. За умов відсутності в історіографії відповідних праць, присвячених аналізу цих категорій джерел, вказана проблема потребує подальшого дослідження.

Література та примітки

1. **Див., напр.:** A General index to the Sessional papers printed by order of the House of Lords or presented by special command: 1801 to 1859. – L.: Oceana Publications, Inc., 1976. – Vls. 1–2. – 544 p.; Annual lists and general index of the Parliamentary papers relating to the East Indies, publishing during the years 1801 to 1907 inclusive. – L.: Printed for His Majesty's Stationery Office, by Eyre and Spottiswoode, Ltd., 1909. – 194+xlii p.; A Numerical finding list of British Command Papers published 1833–1961/62 / [compiled by E. Di Roma and J. A. Rosenthal]. – N.Y.: New York Public Library, Astor, Lenox & Tilden Foundations, 1967. – 148 p.; Bond M. F. Guide to the records of Parliament / M. F. Bond. – L.: H. M. Stationery Office, 1971. – 352+X p.; British Parliamentary Papers Relating to India, 1662–1947: Chronological list / [compiled by A. Sever]. – Delhi: B. R. Publishing Corporation, 1992. – Vls. 1–3; English Historical Documents 1783–1832 / [ed. by A. Aspinall and E. A. Smith]. – L., N.Y.: Routledge, 1996. – 1024 p.; English Historical Documents 1833–1874 / [ed. by W. D. Handcock and G. M. Young]. – L., N.Y.: Routledge, 1996. – 1044 p.; Ford P. A Guide to Parliamentary Papers: what they are, how to find them,

how to use them / P. Ford, G. Ford. – Dublin, Irish University Press, 1972. – 87 p.; Ford P. Select list of British parliamentary papers, 1833–1899 / P. Ford, G. Ford. – Oxford: B. Blackwell, 1953. – 165 p.; Hansard's Catalogue and Breviate of Parliamentary Papers, 1696–1834 / [compiled by P. Ford, G. Ford, J. Hansard]. – Oxford: Blackwell, 1953. – 220 p.; Subject Catalogue of the House of Commons Parliamentary Papers, 1801–1900 / [compiled by P. Cockton]. – Cambridge: Chadwyck-Healey Ltd., 1988. – in 5 vls. – 4633 p. та ін. 2. **A century** of diplomatic Blue Books, 1814–1914 / [ed., with Historical Introductions by H. Temperley and L. M. Penson]. – L.: Frank Cass & Co. Ltd, 1966. – 600 [xvi] p. 3. **Див. напр.:** Hallberg Ch.W. The Suez Canal. Its History and Diplomatic Importance / Ch. W. Hallberg. – N.Y.: Columbia University Press, 1931. – 434 p.; Harcourt F. Flagships of Imperialism: The P&O Company and the politics of empire from the its origins to 1867 / F. Harcourt. – Manchester: At the University Press, 2006. – 245 p.; Headrick D. R. Power over Peoples: Technology, Environments, and Western Imperialism, 1400 to the Present / D. R. Headrick. – Princeton: At the University Press, 2009. – P.177–225; Hoskins H. L. British Routes to India / H. L. Hoskins – L.: Frank Cass & Co., 1966. – 494 p.; Marlowe J. The making of the Suez Canal / J. Marlowe. – L.: The Cresset Press, 1964. – 342 p., та ін. 4. **Лише** після вотування більшістю депутатів обох палат білль передавався на розгляд монарха, й отримавши королівське ухвалення (Royal Assent), набував силу закону. Такі біллі публікувались у збірках "The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland", причому самі закони датувались за роками правління монарха, наприклад, "48 George III, 1808" чи "32&33 Victoria, 1868–69". У разі ж неприйняття у першому читанні білль міг подаватися до парламенту у змінений редакції вдруге. 5. **Great Britain.** Hansard's Parliamentary Debates (Далі – HPD). Third Series. – L.: T. C. Hansard, 1832. – Vol. 9. – 1352 cls., к.1020–1025. 6. **Great Britain.** Parliament. House of Commons (далі – GBPHC). Session 1831–1832. No. 735 (II). East India Company's Affairs. II. Finance and Accounts. – Trade. Part I–II // Reports from Committees. – L., Ordered by House of Commons, 1832. – Vol.10. – Part.2. – 998 p. 7. **GBPHC.** Session 1834. No.478. Report from the Select Committee on Steam Navigation to India; with the Minutes of Evidence, Appendix and Index. – L., Ordered by House of Commons, 1834. – 253 p. Копія в палаті лордів – Great Britain. Parliament. House of Lords (GBPHL). Session 1834. No.232. Steam Navigation to India // The Sessional Papers printed by order of the House of Lords. – L.: Ordered by House of Lords, 1834. – Vol.31. – P.1–253. 8. **Підтвердженням** високої якості результатів роботи Комітету є той факт, що матеріали його звіту використовувались дослідниками цієї проблеми ще протягом більше трьох десятиліть! 9. **Див.** свідчення Чесні від 11 червня 1834 р. – Minutes of Evidence, P.20–54. 10. **GBPHC.** Session 1834. No. 492. Steam Navigation to India. An Estimate of the Sum required for the purpose of enabling His Majesty to direct that trial may be made of an experiment to communicate with India by steam navigation // Accounts and

Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1834. – Vol. 42. – P.459. 11. **GBPHC**. Session 1837. No. 540. Euphrates Expedition: copy of instructions to Colonel Chesney, the officer commanding the Euphrates Expedition, together with abstract of correspondence and accounts of expenditure relative to that enterprise . // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1837. – Vol.43. – P.223–299; 12. **GBPHC**. Session 1837–1838. No. 356. Euphrates Expedition. Copies of Extracts from additional Communications or Despatches addressed to the India Board, relating to the Recent Expedition to the River Euphrates and Tigris, and its Result. Letters from Colonel Chesney and Lieutenant Lynch // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1838. – Vol.41. – P.365–438. Копія в палаті лордів – GBPHL. Session 1837–1838. No.75. Copies or Extracts from Communications or Dispatches, addressed in the Board of Control, relating to the recent Expedition to the Rivers Euphrates and Tigris for the Purpose of establishing a Steam Communication between the Mediterranean Sea and the British Possessions in the East Indies &c // The Sessional Papers printed by order of the House of Lords. – L.: Ordered by House of Lords, 1838. – Vol.5. – P.353–426. 13. **GBPHC**. Session 1837. No. 539. Report from the Select Committee on steam communication with India by way of the Red Sea; together with the Minutes of Evidence, appendix and index. – L.: Ordered by House of Commons, 1837. – 253 p. 14. **GBPHC**. Session 1839. No. [185]. Additional Post Office Convention between Her Majesty and the King of the French, for the Conveyance through France of the Correspondence between England and the East Indies // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1839. – Vol.50. – P.81–88. 15. **GBPHC**. Session 1839. No. 268. Correspondence relating to Aden (with two Maps) // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1839. – Vol.40. – P.37–139. Копія в палаті лордів – GBPHL. Session 1839. No.96. Correspondence relating to Aden // The Sessional Papers printed by order of the House of Lords. – L.: Ordered by House of Lords, 1839. – Vol.8. – P.299–400. 16. **GBPHC**. Session 1839. No.431. Various Papers relating to the present State of Steam Communication with India, by the various Routes; and Expenses incurred & c. // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1839. – Vol.39. – P.199–220. 17. **Див.**, напр.: **GBPHC**. Session 1839. No. 100. Indian Papers; Treaties relating to the Affairs of Sind, Cabool and Persia // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1839. – Vol.40. – P.139–159; **GBPHC**. Session 1839. No. 131–I. Correspondence relating to Affganistan // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1839. – Vol.40. – P.207–216; **GBPHC**. Session 1839. No. 131–II. Correspondence relating to Affganistan // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1839. – Vol.40. – P.217–264; **GBPHC**. Session 1839. No. 131–IV. Correspondence relating to Affganistan // Accounts and Papers. – L.: Ordered by House of Commons, 1839. – Vol.40. – P.269–303 та ін.

Савенков В. В. Британские парламентские бумаги 30-х гг. XIX в. как источник по истории развития транс-ближневосточных коммуникаций Великобритании

Статья посвящена анализу одной из наименее исследованных категорий источников по истории внешней и колониальной политики Великобритании – парламентских бумаг. Особое внимание при анализе данной категории источников уделяется проблеме развития транс-ближневосточных путей англо-индийского сообщения в 30-е гг. XIX в.

Ключевые слова: Великобритания, парламентские бумаги, Ближний Восток, коммуникации.

Савенков В. В. Британські парламентські папери 30-х рр. XIX ст. як джерело з історії розвитку транс-близькосхідних комунікацій Великобританії

Статтю присвячено аналізу однієї з найменш досліджених категорій джерел з історії зовнішньої та колоніальної політики Великобританії – парламентських паперів. Особливу увагу під час аналізу цієї категорії джерел приділено проблемі розвитку транс-близькосхідних шляхів англо-індійського сполучення у 30-і рр. XIX ст.

Ключові слова: Великобританія, парламентські папери, Близький Схід, комунікації.

Savenkov V. V. British Parliamentary Papers of the 1830s as a Source of the History of the development of Great Britain's Near East transit communications

The article is devoted to the analysis of the Parliamentary Papers, one of scantily explored categories of Sources of the History of British Foreign and Colonial Policy. During the analysis of this category of Sources the particular attention was paid to the problem of the development of Anglo-Indian communications through Near East region in 1830s.

Keywords: Great Britain, Parliamentary Papers, Near East, communications.

Відомості про авторів

1. **Анікєєв Денис Олексійович** – аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
2. **Богданова Тетяна Геннадіївна** – асистент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
3. **Буканов Григорій Миколайович** – здобувач кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету
4. **Волкова Євгенія Сергіївна** – кандидат історичних наук, лаборант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
5. **Гаухман Михайло Володимирович** – аспірант кафедри історії України Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
6. **Гончаренко Анатолій Володимирович** – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
7. **Гончаренко Леся Леонідівна** – аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
8. **Грицьких Дмитро Володимирович** – магістр історії, асистент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
9. **Звагельський Віктор Борисович** – кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідуючий Науково-дослідним центром історичного краєзнавства Сумського державного університету.
10. **Зуєва Анастасія Олександрівна** – студентка IV курсу історичного факультету Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
11. **Калініченко Вячеслав Володимирович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і всесвітньої історії Харківської державної академії культури.
12. **Ладига Людмила Іванівна** – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри політології та правознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
13. **Ладига Олександр Іванович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та правознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
14. **Ласкавий Дмитро Васильович** – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри всесвітньої історії та міжнародних

- відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
15. **Личко Світлана Олександрівна** – аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 16. **Мацко Наталія Степанівна** – магістр історії, аспірант кафедри історії України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
 17. **Муц Оксана Іванівна** – аспірант кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка
 18. **Набока Олександр Вікторович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 19. **Панченко Ганна Юрійвна** – магістрант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 20. **Погорєлова Інна Сергіївна** – кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Інституту соціальних наук і самоврядування МАУП (м. Київ), доцент кафедри політології.
 21. **Русаков Костянтин Анатолійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 22. **Савенков Валерій Валерійович** – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 23. **Савенкова Інна Юрійвна** – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 24. **Сайдов Зіявудін Абасович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 25. **Саранов Сергій Вікторович** – магістр історії, асистент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 26. **Сєднєв Сергій Сергійович** – магістрант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 27. **Скиба Валерій Михайлович** – аспірант кафедри історії України Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
 28. **Ткаченко Володимир Володимирович** – доктор історичних наук, професор кафедри управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

29. **Фірсов Олександр Володимирович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Черкаської філії Європейського університету.
30. **Харковський Руслан Геннадійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних та соціоекономічних дисциплін Краснодонського факультету фінансів та менеджменту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.
31. **Чортенко Андрій Миколайович** – заступник директора з навчально-виробничої роботи коледжу Сумського національного аграрного університету, викладач суспільних дисциплін
32. **Чумак Михайло Михайлович** – кандидат історичних наук, асистент кафедри історії України Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Старобільський факультет).
33. **Ширяєв Михайло Валерійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка..
34. **Шлеймович Михайло Йосипович** – аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.